

IV. МЕТОДИКА НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ

УДК 371.033+371.314.6

В.В. Мовчан

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ МАЛОКОМПЛЕКТНОЇ ШКОЛИ ЗАВДЯКИ УЧАСТІ В МАН

В статті розглядаються шляхи розвитку творчих здібностей учнів малокомплектних шкіл як складова реалізації особистісно-орієнтованого навчання.

Постановка проблеми. Участь у Малій академії наук безумовно сприяє розширенню кругозору, активізує пізнавальні інтереси та несе значний виховний момент у формуванні світогляду підлітка. Як правило науково-дослідницькою роботою займаються учні 9-11 класів. То ж закономірним є питання – чи варто залучати до діяльності в МАН дітей, які навчаються в загальноосвітніх закладах I-II ступенів? Адже тут дев'ятий клас є випускним, і учень може працювати лише один рік. До того ж, іноді складно конкурувати зі старшими товаришами як через молодший вік, так і через брак досвіду участі в таких конкурсах. А можливості здобути перемогу в наступні роки немає практично ніякої, тому що більшість випускників вступають до коледжів та ліцеїв. Ті ж, хто продовжує навчання в ЗОШ I-III ступенів, як правило, перший семестр адаптуються до нових умов. Окрім того, вчителі цих шкіл здебільшого вже мають підбір старшокласників, які займаються дослідницькою діяльністю. Зважаючи на ці чинники, дехто вважає, що немає ніякого сенсу залучати до МАН дітей із ЗОШ I-II ступенів. Мовляв, по-перше, лише втрачається даремно час, а, по-друге, в учня після першої невдачі може розвинутися комплекс неповноцінності, адже реалізувати себе надалі він не зможе. Такі твердження є абсолютно помилковими. Адже потрібно пам'ятати, що головною метою української системи освіти є створення умов для розвитку та самореалізації кожної особистості [1]. Отже, жодна дитина не повинна залишатися поза увагою вчителів.

Викладення основного матеріалу. Діти малокомплектних шкіл можуть повністю використати свій потенціал і вдало виступити як на районному, так і на обласному рівнях в рамках МАН. А вчитель має сприяти виявленню обдарованих дітей та становленню творчої особистості. Звичайно ж, працюючи рік-півроку, складно розраховувати на позитивний результат. То ж починати роботу в МАН бажано б не з дев'ятого класу, а дещо раніше. Найоптимальнішим варіантом є сьомий клас. Як відомо в шостому класі на уроках географії в учнів формується уявлення про географічну оболонку як цілісний природний комплекс. Тобто вже є певний фундамент знань, який можна використати для проведення незначних досліджень. Також протягом року навчання вчитель може виявити дітей зі склонністю до критичного мислення та здібностями до вивчення

предмету. То ж перед проведенням навчальної практики наставник пропонує одному – двом шестикласникам розпочати участь в науково-дослідницькій роботі в рамках МАН. Звичайно ж, в доступній формі учням потрібно пояснити, що являє собою Мала академія наук. Окрім того, бажано б про свої наміри на майбутнє повідомити батьків, та отримати їхню згоду. Стосовно згоди з боку дітей, як правило, проблем не виникає, адже вони в цьому віці надзвичайно допитливі, активні, зі здоровими амбіціями. Головне – сказати дітям, що робота розрахована не на один рік, і на вагомі результати варто сподіватися лише в дев'ятому класі.

В багатьох вчителів може виникнути закономірне запитання: як вибрati тему роботи, з чого почати дослідження та яким чином розподiлити на три роки роботу в МАН?

Вибір теми. Щодо вибору теми, то, звичайно ж, тут значну роль відіграє керівник, адже учень, враховуючи його вік, самостійно вирішити це питання не може. Хоча, вчитель обов'язково має враховувати думку дитини, запропонувавши на вибір декілька тем. Іноді буває так, що вчитель, працюючи з одним і тим же учнем кардинально змінює тему кожного року. Мабуть, такий хід є не зовсім правильний, і виправдати його можна лише в тому випадку, якщо після першого року стає зрозумілим, що обрана на початку тема з певних причин є досить складною для учня. Загалом же, краще буде якщо впродовж кількох років досліджуватимуться частини, чи комплекси одного об'єкту. Таким чином вже в дев'ятому класі буде дана його комплексна характеристика. Це може бути долинно-річкова система, заповідне урочище, чи заказник, ПТК своєї місцевості.

Тему для науково-дослідницької роботи доцільно вибирати з фізичної географії. Адже населення та господарство України вивчаються в дев'ятому класі і для семикласника чи восьмикласника можуть виникнути певні труднощі, якщо розглядатиметься динаміка населення району, чи його господарський комплекс. Окрім питань з фізичної географії, можна розглядати також топоніміку рідного краю. Але тоді учень має бути добре обізнаний з історією та філологією.

Написання роботи. Робота, написана під час першого року, здебільшого буде носити реферативний характер, що сприятиме базовому рівню підготовки юного дослідника. Хоча, певні елементи дослідницької діяльності все ж таки мають бути виявлені. Адже під час навчальної практики та екскурсій рідним краєм учень вже може провести під керівництвом вчителя окремі експерименти та дослідження. Наприклад, якщо досліджується річкова система, то можна висвітлити результати експериментів, під час яких визначалася швидкість течії на окремих ділянках, глибина річки, ширина річки, температура води. Якщо об'єктом дослідження є заповідний об'єкт, то учневі 6-7 класу під силу дати

характеристику такого компоненту географічної оболонки як рослинність, або хоча б розповісти про поширення рідкісних видів рослинного світу на даній території. Звичайно ж, при написанні роботи в перший рік значна роль відводиться керівникові. Особливо це стосується вступної частини та висновків, адже учень в такому віці навряд чи може належним чином обґрунтувати актуальність теми, сформулювати мету та поставити перед собою завдання. Тож написання вступу залежить від наставника. Але це можна зробити таким чином, щоб дитина брала безпосередню участь. Наприклад, учитель робить для себе чорновий варіант, але учень про нього не знає, а потім повідомляє йому, що будуть разом працювати над вступом. Під час спільної роботи керівник підштовхує юного дослідника до формулювання тих чи інших положень вступної частини, спрямовуючи хід думок в правильне русло. Таким чином, учень, не здогадуючись про хитрий задум наставника, усвідомлює свою значимість та набуває досвіду, що сприятиме більш-менш самостійній роботі над вступом в наступні роки. Як відомо, для повноцінної науково-дослідницької роботи вступ становить орієнтовно 3-5 сторінок [2]. Але це буде вже в дев'ятому класі. А для семикласника достатньо 1-2 сторінок, а решта додаватиметься у 8 та 9 класах. Також бажано, щоб першого року було проведено огляд літератури та коротко висвітлено це питання в роботі. При цьому вчитель має рекомендувати учневі доступну для його розуміння літератури, а в більшості випадків і прокоментувати її та пояснити окремі положення. Результати своїх експериментів та досліджень (швидкість течії, глибина річки, рослинний світ певної території, тощо) бажано, щоб учень написав сам в чорновому варіанті, а потім вже спільно з керівником довести до належного стану. Робота над висновками проводиться подібно до роботи над вступом. Після першого захисту на районному рівні активна наукова та дослідницька діяльність не повинна припинятися. Хоча дехто вважає помилково, що роботу можна відкласти до початку літа. В зимовий та ранньо-весняний час можна працювати над літературою, а також проводити окремі польові дослідження. В роботі другого року вже повинна бути значна кількість матеріалу власних досліджень. Приміром, можна дати характеристику рельєфу території природних комплексів заповідного об'єкту, або ж описати види ландшафтів, типи місцевостей та деякі урочища певної території. Звичайно ж, увесь процес дослідження та написання наукової роботи контролюється керівником, який повинен значну частину польових досліджень проводити з учнем. Третій рік має стати логічним завершенням науково-дослідницької діяльності. В назві роботи бажано, щоб були слова «Комплексна характеристика», адже учень під час по-передніх досліджень зібрає значний матеріал, який дає повноцінну картину пе-

вного об'єкту. Наприклад, «Комплексна характеристика ґрунтів своєї місцевості», «Комплексна характеристика заповідного урочища», «Комплексна характеристика ПТК своєї місцевості» тощо. Окрім того доцільно застосовувати елементи конструктивної географії. Саме тоді робота матиме вагоме практичне значення.

Захист. Важливим етапом МАН є захист робіт. Не секрет, що для багатьох дітей він складає значні труднощі. Та, набуваючи досвіду, з року в рік, в учня зникає відчуття страху і в дев'ятому класі він готовий до дискусії з десяти- та одинадцятикласниками і гідно може відповісти на всі запитання.

Зрозуміло, що в сьому класі ще важко конкурувати із старшими товаришами. Та головне, що учніві стає зрозумілим процес захисту і, навіть, якщо були поставлені незручні запитання він разом з керівником проаналізує їх, відслідкує помилки, зробить висновки. А вже у восьмому та дев'ятому класах захищатися буде легше. Варто зауважити, що в сьому класі не потрібно переобрятювати дитину значним обсягом тексту захисту. Достатньо 3-4 хвилинни, адже головне – участь з метою отримання досвіду. Також слід підготуватися до можливих запитань. Як правило старшокласники не вбачають в семикласникові конкурента, то ж складних запитань не ставлять. Досить часто звучать шаблонні питання: «Чому Ви обрали цю тему?», «Яку літературу використовували?», «Які труднощі виникали при написанні роботи?» тощо. Стосовно того, чи повинен в перший рік учень задавати питання старшим товаришам – вирішувати йому та керівникові. Мабуть, не доцільно привчатися до шаблонів, і якщо дитина ще не в змозі вникнути в суть висвітлюваних проблем, то відсутність запитань у семикласника буде нормальним явищем. Хоча потрібно налаштувати юного дослідника на уважне прослуховування виступаючих і тоді, можливо, виникне вдале запитання. Адже відомо, що журі оцінює не так кількість запитань, як їх якість. Після свого першого захисту учень вже розумітиме, як вести дискусію і у восьмому класі, а тим більше в дев'ятому класі ставитиме доцільні запитання, а також сам аргументовано відповідатиме на питання товаришів та членів журі.

Контрольна робота. Як відомо, захисту науково-дослідницької роботи передує контрольна робота з базового предмету, яким в даному випадку є географія. Завданням контролюної роботи відповідають програмовому матеріалові того класу, в якому навчається учень. Як відомо, на обласному та Всеукраїнському рівнях беруть участь дослідники 9-11 класів. Зрозуміло, що й запитанням контрольних робіт підбираються відповідно до програм цих класів. В окремих випадках до участі допускаються і восьмикласники. Але тут вони мають виконувати завдання дев'ятого класу, що створює певні труднощі. На районному

рівні для стимулювання участі дозволяється написання контрольної роботи за той клас, в якому навчається учень, навіть, якщо це буде шостий чи сьомий клас. Це активізує дослідницький рух, сприяє розвиткові особистості та набуттю досвіду під час участі в роботі МАН. Науковий керівник та учень мають відповідально поставитися до цього етапу конкурсу. Адже саме тут визначається рівень базової підготовки юного дослідника. Досить часто результати контрольної роботи суттєво впливають на загальну кількість балів та визначення місця. І хоча, як вже зазначалося, метою участі в 7-8 класах є не перемога, а отримання досвіду, підготовці до контрольної роботи потрібно приділити належну увагу. Довід показує, що значну перевагу на цьому етапі конкурсу отримають ті учні, які поєднують участь в МАН з участю в предметних олімпіадах. Як правило, районна олімпіада з географії передує контрольній роботі в МАН. То ж термін між цими двома заходами можна використати для аналізу результатів, отриманих на олімпіаді. Учень зможе усвідомити свої помилки та додатково опрацювати теми, які могли скласти труднощі під час участі в олімпіаді. Здебільшого, після цього результати контрольної роботи мають кращу оцінку, ніж результати олімпіади. Це пов'язано ще й з тим, що олімпіадні завдання виходять за межі програмового матеріалу, а завдання контрольної роботи відповідають навчальній програмі. То ж поєднання участі в олімпіаді і МАН сприяє кращому засвоєнню матеріалу з базової дисципліни, а також полегшує роботу науковому керівникові в плані раціонального використання часу.

Висновки. Отже, в підсумку можна сказати, що учні загальноосвітніх шкіл І-ІІ ступенів можуть в дев'ятому класі на належному рівні конкурувати із учнями 10-11 класів в рамках Малої академії наук. Головним чинником, який сприяє цьому, є бажання вчителя, його професійний рівень, системність у роботі та здатність виявляти і розвивати здібності в обдарованих дітей[3]. Адже успіх учня залежить не лише від свого таланту і старання, а й від творчого підходу наставника.

Література

1. Національна доктрина розвитку освіти України у ХХІ ст. // Освіта України. – 2001. – №29 – С. 4-6.
2. Булава Л. М. Методичний посібник щодо підготовки і захисту науково-дослідницьких робіт учнів-членів МАН. Секція географії / Л. М. Булава. – Полтава: ПОЦН-ТТУМ, 2008. – С. 7-11.
3. Сампара О. Робота з обдарованими й творчими дітьми в процесі вивчення географії // Історія української географії. – 2007. – Вип. 1 (15).

Summary

V.V. Movchan. The Development of Creative Abilities of Small Complete School Pupils Through Participation in the Small Academy of Sciences.

The article deals with ways of developing creative abilities of students malokomplektnyh schools as part of student-centered learning.